

STABAS: ŽODŽIO KILMĖ IR PRASMĖS ATMAINOS

Dainius RAZAUSKAS

Straipsnis savaip tęsia su-tvėrimo ir iš-tvėrimo temą. Priminsime, jog sutverti reiškia ne tik ‘apsupti ar atkirsti tvora’, bet ir ‘sutirštinti, sustandinti, sukietinti, sutvirtinti’, ir ‘pastverti, sugriebti, suimti, sugniaužti ranka’. Jau turėjome progų įsitikinti, kad sutvėrimas turi ir neigiamą pusę – mena sąstingį, užkietėjimą, su(si)kaustymą, taigi s u s t a b a r ė j i m a, taip pat užgniaužtą, užtvirtą, į ledą užšaldytą, s u s t a b d y t a gyvybės tėkmę. Atitinkamą prasmę užtat vidiniame gyvenime įgauna stabo samprata. Straipsnyje kaip tik ir apžvelgiama stabo samprata, pradedant Vakaruose iš graikų kalbos paplitusiais jo pavadinimais ir baigiant lietuvių žodžio stabas atitinkamomis bei savitomis reikšmėmis, tarp jų ‘stulpas, lazda’ ir ‘sąstingis, paralyžius’. Ypač turėtinas omenyje pastaras autorius straipsnis „Be pagrindo, be atramos“, kuriame parodyta, jog poreikis turėti tvirtą atramą, įsitverti atramos yra priešingas tikram dvasingumui ir dvasiniam išsilaisvinimui. O stabas kaip tik ir yra tokia (dvasinė) atrama, lemianti vidinį sąstingį ir sustabarėjimą.

Reikšminiai žodžiai: stabas ‘stebinys’, stabas ‘lazda, stulpas’ ir stabas ‘sąstingis’; sutvėrimas dvasiniu atžvilgiu; tradicinis dvasingumas.

■ STABAS – ATVAIZDAS, PAVIDALAS, STEBINYS

Mums įprasti tarptautiniai žodžiai *idėja, idealas, idealizmas, ideologija* yra išplėtoti iš senovės graikų kalbos daiktavardžio *ιδέα* ‘sąvoka, mintis’, pirmine reikšme – ‘vaizdas, vaizdinys’, kuris savo ruožtu yra pasidarytas iš veiksmažodžio *εἶδω* (bendratis *ιδεῖν* arba *εἰδέναι*) ‘stebėti, žiūrėti, matyti’ (ir iš čia – ‘žinoti’); tos pačios šaknies ir daiktavardis *εἶδος* ‘išvaizda, vaizdas, pavidalas’ (lietuvių kalboje jį tiksliai atitinka *vaīdas* ‘vizija, tariamas vaizdas’ bei tiesiog ‘vaizdas, atvaizdas’, taip pat *vėidas* pirmine bendra reikšme ‘pavidalas, išvaizda’ bei ‘paveikslas, atvaizdas’). Tos pačios šaknies ir priesaginis vedinys *εἰδωλον* pirmine reikšme ‘atvaizdas, vaizdinys’, taip pat ‘išvaizdavimas, vaidenimasis’ bei ‘vaiduoklis’ (lietuvių kalboje jį gana tiksliai atitinka *vaiduolis* ‘vaiduoklis’, taip pat *vaīdaldas, vaīdelas* ‘vaiduoklis, šmėkla’, *vaīdulas* ‘vaiduoklis’ bei ‘vaidinys, vaizdinys’, *vaidulys* ‘vaiduoklis’ bei ‘vaidenimasis’, galų gale ir *vaiduolis, vaiduoklis*; latvių kalboje – *veidols* ‘figūra, pavidalas, atvaizdas’). Pritaikytas dievybei, kaip ‘dievo, dievybės atvaizdas ar vaizdinys’, šis graikų *εἰδωλον* įgavo dar ir kitą reikšmę – ‘s t a b a s’, ir kaip tik iš jo galų gale radosi tokie įvairių Europos kalbų stabą žymintys žodžiai kaip lo. *idolum*, pranc. *idole*, ang. *idol*, vok. *idol*, ru. *ídол* ir kt.¹

1 Buck 1949: 1491, Nr. 1; Derksen 2015: 495; FrLEW: 1179–1180, 1212–1213; FrGEW I: 452–453, 708; Klein 2003: 364, 365; Kluge 1999: 393; KrLEV II:

Taigi graikų kalbos žodžio *εἰδωλον* ir jo vėdinių daugelyje Europos kalbų reikšmė ‘stabas’ yra radusis iš pirminės reikšmės ‘atvaizdas, vaizdinys’, iš veiksmažodžio *εἶδω* ‘s t e b ė t i, žiūrėti, matyti’.

Panašų reikšmių santykį nesunku įžiūrėti tarp lietuvių kalbos veiksmažodžio *stebėti* ir daiktavardžio *stābas*, irgi turinčio reikšmę ‘pavidalas, forma’, pavyzdžiui: *Šios žuvies stabas yra toks pat kaip ir anos* (Tilžė); juo remiasi ir tokie Vydūno pasigaminti žodžiai kaip *apstabas* ‘išvaizda, pavidalas’, paties Vydūno apibrėžimu, ‘apytikris pavidalas’ (tikrasis būtų kaip tik *stabas*); *apstabinti* ‘duoti apstabą’ ar ‘padaryti pastovų, turintį tam tikrą pavidalą’, paties Vydūno apibrėžimu, ‘apytikrį pavidalą suteikti’, pavyzdžiui: *Sąmoningumas įvairiu būdu pildo ir apstabina nesąmoningumą, tai esti suteikia jam lytį; arba: Gamtoje pamatome augimo jėgą, apsistabinančių pavidalais*². Dar keli Vydūno pavyzdžiai: *gyvos būtybės kūnas auga tik tai, kol pasiekia tam tikrą apstabą. Toliau jis palaiko kartą įgytą pavidalo dydį, nepaisant mažų pakitimų, kol nedingsta; merginos sužavėtas jaunuolis nesuvokia, kuo jos akys spindi, jos balsas skamba, kodėl jos pavidalas, visas jos apstabas, jos eisena, kiekvienas jos*

500; OEE: 227; Pfeifer 2004: 571; PKIEW: 1125–1127; Platonas 1999: 169–171, 184; Sabaliauskas 1990: 16; SmSEJL: 727–728; ФсЭСРЯ I: 312; II: 117; ЧрИЭС I: 336–337 ir kt.; taip pat žr. LKŽ XVII: 832, 833, 834, 840, 845–846; XVIII: 505; TŽŽ: 207; ДГРС: 460–461, 809; kitu atžvilgiu šios šaknies vediniai autorius neseniai nagrinėti knygoje Razauskas 2016a: 247–255.

2 LKŽ I: 266; XIII: 604, 610; Vydūnas 1990: 396, 473, 545.

*judesys yra toks kupinas viliojimų*³; apskritai žmogaus labai kintąs yra nuotaikos gyvenimas. Jis perdėm juda kaip jūros paviršius. Nuotaikos gyvenimas todėl negali būti apstabinamas kaip kūnas, taigi negali įgauti pastovaus pavidalo; Visų pirma kūnas skirtingomis savo jūslėmis pasitinka pasaulį ir jo jėgas, jų veikimus savaip apstabina, t. y. suteikia joms pavidalus; kūryba stabina visokias lytis; ir kuo gilesnės yra kūrėjo būtiškosios išvalgos, tuo gyvenė yra kuriančioji svajonė, kuriantysis apstabinamas, veikslavimas, t. y. paveikslo, pavidalo suteikimas; Pati gyvenimo prasmė pasirodo kaip atsilukštenimas ir kaip apsistabinimas visų galių, kurios išėina iš Kūrėjo valios⁴.

Taigi, kaip graikų *εἶδωλον, εἶδος* remiasi veiksmazodžiu *εἶδω* 'stebėti, žiūrėti, matyti', ir tos pačios šaknies lietuvių *atvaizdas, vaizdas, vaizdinys*, taip pat *veizdinys* 'reginys, vaizdas' bei kt. – veiksmazodžiu *veizdėti* 'žiūrėti, žvelgti', 'sekti akimis, stebėti'⁵, taip *stābas* gali būti siejamas su veiksmazodžiu *stebėti* ir suprantamas iš esmės kaip *stebinys* 'stebėjimui skirtas daiktas, stebėjimo objektas' ar paprasčiausiai 'reginys'⁶. Kaip tik šitaip daiktavardį *stabas* aiškina – veiksmazodžio *stebėti* vediniu laiko (palyginimui nurodydamas analogišką garsų santykį tarp *takas* ir *tekėti* bei kt.) lenkų baltistas Voicechas Smočynskis⁷.

Paminėtini ir tokie žodžiai, kaip *stabà* 'stebėjimas, įsižiūrėjimas', *stabūs* 'nuostabus, nepaprastas', bet ir 'pastabus, smalsus'⁸. Kai kuriose mįslėse ir pats *stabas* mena stebėjimo organą – akį, pavyzdžiui: *Du stabai stabina, du vanagai kabina, vienas paskui sėlina* = artojas aria⁹. Čia, žinoma, ir *núostaba* 'nusistebėjimas, nustebimas' bei 'nuostabus daiktas', *nuostabūs* 'įstabus, nepaprastas', ir *stebūklas* kaip 'nuostabus, nepaprastas, keliantis nuostabą dalyką'¹⁰.

Sąsajos krinta į akis ir prašosi apmąstomos, kaip štai Naglio Kardelio, nuostabą priešpriešinuso ideologinei stabmeldystei: „Kai *nuostaba* išvirsta į *stabus*, mūzų šventyklos pavirsta muziejais, o poliai – nekropoliais. I d e o l o g i j a s galima surašyti į knygas, pateikti kaip dogmų sąvadus, o sugebėjimo jausti n u o s t a b ą neįmanoma nei išmokyti, nei išmokti. Tai Transcendencijos

3 Vydūnas 1990: 419, 435.

4 Vydūnas 1990: 426, 465, 474, 482, 499.

5 LKŽ XVIII: 548–549, 556.

6 LKŽ XIII: 731.

7 SmSEJL: 596.

8 LKŽ XIII: 602, 614.

9 LKŽ XIII: 604, 609; LpMS: 19; mįslės variantus be *stabo* žr. LTs V: 626–627, Nr. 7219–7226; KnsLM: 110, T 118.

10 LKŽ VIII: 957; XIII: 732.

dovana.“¹¹ Šia prasme *nuo-stabą* net būtų galima suprasti kaip *nu-sigrėžimą, nu-tolimą nuo stabo* – kaip vidinį įvykį ir atitinkamą būseną, priešingą ideologiniam sustabarėjimui, sąstingiumi, taigi kaip sielos atitirpimo, pasiliejo ir laisvės užuominą.

Kaip dievybės atvaizdas, stabas nebūtinai turi būti vertinamas neigiamai – patį jo neigiamą vertinimą kitąsyk galima laikyti ideologišku. Pasak Algio Uždavinio, „dievo buvimą liudijanti sakralinį objektą vadinti *stabu* nepatogu dėl ideologinių šio termino sąsajų, įgijusių pabrėžtinai neigiamą atspalvį žydu-krikščionių monoteizmo kontekste. Tokia tendencingai išrasta *stabo* prasmė yra antrinė, juolab kad angliškas žodis *idol* ir prancūziškas *idole* tėra dviprasmio graikiško žodžio *eidolon* kopijos. Lietuviškas atitikmuo gali būti asociatyviai susietas su veiksmazodžiais *stebėti* (kontempliuoti, susikoncentruoti), *stabelėti, nustebti* ir dieviškos epifanijos *stebuklo* sukeltos *nuostabos* dėka sustingti lyg *stabo* išiktam. Tačiau ši interpretacija neturi nieko bendra su (žydu-krikščionių akimis žiūrint) stabmeldystės nuodėmę užtraukiančiu *stabu*, kurį būtina sunaikinti. <...> Fizinėje plotmėje *stabas* liudija neregimą dievą ir yra jo galių retransliacijos priemonė. <...> Tai ne retorinė ar didaktinė atpažinimui skirtų provaizdžio požymių iliustracija ir ne malonios estetinės kontempliacijos objektas, bet per regimą kūną srūvanti bevaizdė ir bežodė transcendencija. *Stabas* yra *stebuklas*.“¹²

Vis dėlto net „asociatyvios“ sąsajos netrunka peržengti *stabo* vien kaip *stebinio* prasmę ir, vos užsiminus apie „sustingimą lyg *stabo* išiktam“, nuveda kur kas toliau ir kitur.

STABAS – STULPAS, RAMSTIS, ATRAMA

Žodžio *stābas* pamatinė reikšmė, matyt, bus kitokia. Dėl to pirmiausia atsižvelgtinos tokios jo reikšmės kaip 'statula' ir juolab 'stulpas', pavyzdžiui: *Stabai įkalti į žemę, o su vytėmis t[ū]loros prikartos pry tų stabų* (Laukžemis, Kretingos r.)¹³; taip pat tikslus šio žodžio latviškas atitikmuo *stabs*, teturintis esmiškai vienintelę reikšmę 'stulpas'; pagaliau ir tolimesni jų atitikmenys, kaip vokiečių *Stab* 'lazda', anglų *staff* 'lazda, stulpas', sen. islandų *stafr* 'lazda, stulpas' ir kartu 'dievaičio stabas', gotų *stafs*, sen. indų *stambha* 'stulpas, r a m s t i s', iš veiksmazodžio *stabhnāti* ar

11 Kardelis 1998: 38, kursyvai mano.

12 Uždavinys 2006: 196–197.

13 LKŽ XIII: 604.

stabhnóti ‘p a r e m i a, r e m i a’, ir t. t.; taip pat priesaginiai vediniai: lie. *stābaras* ‘augalo stiebas be lapų, stambas’, slovėnų *stābar* ‘stulpas’ ir kartu ‘stabas’, bažnytinės slavų kalbos *сѣборъ* ‘kolona’, sen. danų *stafaer* ‘kuolas’ ir kt.¹⁴

Kaip matyti, reikšmę ‘stabas’ turi ne tik lietuvių, bet ir senovės islandų bei slovėnų atitikmenys pagrindine reikšme ‘stulpas’, taigi stabo sąvoką galima kildinti ne tik iš (dievybės) atvaizdo, bet ir iš stulpo. Juolab kad ir stabas-stulpas galėjo būti apdrožtas, padailintas, turėti (dievybės) veido bruožus, taigi būti atvaizdas, statula. Atkreipsime dėmesį, kad ir *stūlpas* ‘stačias į žemę įkastas rąstas’ ar ‘kuolas, mietas’, taip pat ‘rąstas kokiam nors statiniui p a r e m t i, prilaikyti’, savaime turi reikšmę ‘dievo atvaizdas, stabas’ (iš pavyzdžių priminsime tik Konstantino Sirvydo *Simulacrum, idolum, signum, statua = Veidas, ženklas pagonų dievo, stulpas pagoniško dievo*)¹⁵. Ir *statula* (= lo. *statua*) ‘skulptūros kūrinys, vaizduojantis žmogų ar gyvūną’ (pridurkime ‘dievą’) turi reikšmę ‘stabas, dievaitis’¹⁶. Visa tai papildomai patvirtina stabo sąvokos kilmę iš stulpo. Dėl to, pavyzdžiui, 1660 m. S. B. Chylinskio „Biblijoje“ stabmeldžiai vadinti *stulpu garbintojais*¹⁷.

Nepraleiskime progos pastebėti, jog būtent *stabui* giminišku veiksmažodžiu *stabhnāti, stabhnóti* ‘paremia, remia’ „Rigvedoje“ apibūdinamas perkūno dievo Indros kosmogoninis žygdarbis – dangaus parėmimas. Kaip antai giesmėje II.12.2, pasižyminčioje ir kitais ryškiais sutvėrimo įvaizdžiais:

yáḥ pṛthóim vyáthamānām ádṛinhad yáḥ párvatān prákupitān áramṇāt
yó antárikṣarī vimamé várīyo yó dyām á s t a -
b h n ā t sá janāsa índrah

Kas žemę liulančią sutvirtino, kas kalnus siūbuojančius nurimdė,

Kas oro erdvę išmatavo dargi, kas dangų p a r e m ė, – tas, žmonės, Indra.

14 Buck 1949: 1491–1492, Nr. 22.37.4; BūgaR I: 146–147, 485; II: 311, 599–602; EIEC: 442; FrLEW: 890–891; Klein 2003: 711; Kluge 1999: 785; KrLEV II: 281; MrhKEWA III: 511–512; MrhEWA II: 753–754; Monier-Williams 1899: 1258; OEE: 457; Pfeifer 2004: 1338; PkIEW: 1011–1013; Sabaliauskas 1990: 45; SmSEJL: 596; VrAEW: 541; ФcЭCPЯ III: 762–763; plg. Derksen 2015: 426–427 ir kt.

15 LKŽ XIII: 1024; BRMŠ III: 474, žr. 472; BūgaR I: 147–148.

16 LKŽ XIII: 716.

17 BRMŠ III: 539, 540.

Taip pat kitose „Rigvedos“ giesmėse, kaip I.121.2 ir 3: *stāmbhīd dha dyām* „jis parėmė dangų“ ir *tastāmbhad dyām* „parėmė dangų“; II.15.2: *dyām astabhāyad bṛhāntam* „dangų parėmė aukštą“; II.17.5: *ádhārayat pṛthóim viśvādhāyasam ástabhñān māyāyā dyām avasrásaḥ* „suturėjo žemę visa peninčią, parėmė stebuklinga galia dangų, kad nekristų“; VIII.89.5: *tát pṛthóim aprathayas tát astabhñā utá dyām* „tai žemę išplėtei, tai parėmėi ir dangų“ ir pan. Negana to, kadangi vedų kalboje neskiriamos mažosios ir didžiosios raidės, ‘dangų’ čia žymintis vedų žodis *dyau* (vns. gal. *dyām*) gali būti skaitomas ir kaip tikrinis dangaus dievo Djauso vardas, bendrašaknis su bendriniu dievo pavadinimu *deva* ir, be visų atitikmenų kitose ide. kalbose, su lietuvių kalbos žodžiu *dievas*, kuris irgi, beje, yra reiškęs ‘dangų’¹⁸. Dėl tokių vediškųjų žodžių tarpusavio sąsajų ir lietuvių *stabas* iš dalies gali būti suprantamas kaip „dangų remiantis“ (tarp pavyzdžių – ir senovės germanų ‘dangaus stulpas’ *Irmīnsūl*¹⁹, ir mūsų stoga-stulpis, tariant „danga-stabis“) ar netgi „dievą laikantis“ stulpas. Ant stulpo „nutūpusios“ dvasios vaizdinys žinomas plačiai. Altajaus šamanės ir atitinkamos Korėjos bei Japonijos žynės dvasią iškviesdavo nužengti į „ramstį“, kuri atstojo šventasis stulpas²⁰, ir pan. Stabui tai labai tiktų.

Visa tai vėlgi mena dvasios poreikį atsiremti, remtis, kurio spiriamas Dievas vidur vandenų *su-tvėrė* tvirtą žemę po kojomis, o žmogus ieško sau atramos ar ramsčio, už kurio galėtų *nusitverti* ir *turėtis*²¹. Pagrečiui su ką tik minėtu pavyzdžiu, kuriame *stabas* yra ‘t v o r o s stulpas’ (*Stabai įkalti į žemę, o su vytėmis t[vo]ros prikartos pry tų stabų*), atmindami germaniškųjų atitikmenų reikšmę ‘lazda’ (vok. *Stab*, ang. *staff*, sen. isl. *stafr*, bet ir ‘stabas’), pridurkime kelis pavyzdžius, kuriuose lazda – taigi *stabas* šia prasme – gali būti ramstis, atrama ir visai tiesiogine buitine prasme: *Turiuos lazda, kad nenugriūčia* (Daugėliškis, Ignalinos r.); *Turisi ažu lazdos, ažu tvoros* (Dieveniškės, Šalčininkų r.); *Ji nusitvėrė už tvoros, kad neišvirstų* (J. Balčikonis) ir t. t.²² Taip ir perkeltinis, dvasinis *turėjimasis*, laikymasis *įsitvėrus* kokios idėjos, ideologijos yra tarsi ramsčiavimasis lazda, rėmimasis į *stabą*.

XVI a. tibetietis budizmo meistras Takpo Taši Namgjelis moko pradėti sutelkti dėmesį,

18 Razauskas 2016b: 282, išn. 1030.

19 Eliade 1982: 475; West 2007: 345–346; Jones, Pennick 2007: 113, 119, 127.

20 Eliade 1989: 464.

21 Žr. Razauskas 2022b.

22 LKŽ XVII: 85.

pradėti medituoti su kokia nors pagalbine priemone: „Kada nors per savo dieną įsitaisykite a t r a m ą tiesiai prieš save akių lygyje, pasidėkite akmenėlį ar įsismeikite l a z d ą, tik kad nebūtų pernelyg ryški. Atsivalaidavę įremkite dėmesį į ją, tik ne per smarkiai, nepradėdami jos tyrinėti. Leiskite savo dėmesiui rymoti ant to daikto kaip a t r a m o s, tiesiog tam, kad jis nenukeliautų į šalį, kad nesiblaškytų.“²³ Tai kone tikslus stabo ir tikrosios jo paskirties apibrėžimas: *stabas* – tai *stabos* priemonė, *stebinys*, į kurį „atremiamas“, „atsiremia“, kuriame „rymo“ dėmesys (čia, žinoma, paminėtinas ir kitas lietuviškas stabo pavadinimas *rŷmis*, taip pat meditaciją menantis veiksmazodis *rŷmoti*, *rŷmŷti* ‘būti pasirėmusiam’, ‘remtis’ ir ‘galvoti, svarstyti, mąstyti’²⁴, ir tiesiog ‘būdrauti’, antai pasakoje, kurios herojus *kaip galėdamas rymojo, kad neužmigtų*²⁵). Tačiau *stabas* – tik pagalbinė priemonė, „dvasinė lazda“ pasiremti tiems, kas dar nemoka ar negali vaikščioti. Jeigu vieną kartą neišdrįsi lazdos numesti ir eiti pats, savomis kojomis, *stabas* tave *stabdys*, ir vaikščioti neišmoksi.

Dėl to verta prisiminti kita dingstimi jau minėta²⁶ Vaižganto ištrauką, šįkart ją vienu sakiniu pratęsiant: *Sako, esą tokių iškrypėlių, kurie biją erdvės ir tuštumo: ko nenusitvėrę, virstą. Rapolas galėjo būti tos pat rūšies iškrypėlis, tik antraip: jam tuštumo reikėjo, kad visados būtų laisvas, nieko nenusitvėręs. Jis net tą pačią l a z d ą, kuri jam, matyt, buvo jau pravartu, mielai kišo Adomėliui, kad jis su ja darbuotų, r a m s č i o t ū s ar jotų*. Šioje ištraukoje itin jautriai, iš įvairių pusių užčiuopta stabmeldystės esmė, kad ir visai buitiškais įvaizdžiais.

Tad ir *stabo* pirminė pažodinė reikšmė ‘stulpas’ netrukdo jį suprasti kaip metaforą – kaip vaizdinį, idėją, idealą, kuriuo r e m i a m a s i perkeltine prasme. Atvirksčiai – ji atskleidžia ir tik išryškina stabmeldystės kaip įjunkto ramsčiamosios esmę.

Pirmine reikšme ‘stulpas’ nesunkiai paaiškinami ir tokį žiūrėjimą bei atitinkamą vidinę būseną nusakantys žodžiai kaip (*nuo*)*staba*, (*nu*)*stebti*, *stebėtis* bei *stebėti* – visų pirma jie bus reiškę tiesiog sustojimą ir nejudrumą, sąstingį²⁷. Lygiai taip, kaip posakiai *į stulpą pavirsti*, *stulpu stoti* (*stovėti*), *stulpe stovėti* reiškia ‘iš baimės, išgąščio ar skausmo apstulbti, sustirti’, pavyzdžiui: *Pamačiau*

einant ir pavirtau į stulpą (Eržvilkas, Jurbarko r.); *Sustingęs stulpu stovi – nė pajudyt* (Skrebotiškis, Pasvalio r.); *Tas iš baimės stulpu stojo* (iš Jono Basanavičiaus surinktų pasakų) ir t. t.; lygiai taip, kaip posakiai (*akis*) *stulpu (į stulpą) statyti*, (*akys*) *stulpu stovi (stojasi, atsistoja)* apibūdina mirštančio, apalpusio, miegančio arba labai išsigandusio žmogaus žvilgsnį; taip pat su skardaus kamiengalio atmaina *stulbas* ‘stulpas’, pavyzdžiui: (*akys*) *stulbu (į stulpą) atsistojo (pavirto)* ar pan.; iš čia pagaliau ir veiksmazodis (*ap*)*stulbti* ‘iš nusteбimo, susijaudinimo ar išgąščio sustingti, nutirpti, apmirti’, ir būdvardis *stulbūs* ‘nusteбęs, apstulбęs’, irrieveiksmis *stulbiai*, pavyzdžiui: *Moteris stulbiai žiūrėjo į keliu einančius žmones* (iš Kosto Korsako raštų)²⁸. Šitaip *stulbiai* žiūrėti kaip tik ir reiškia pirmine prasme *stebėti* – žiūrėti sustingusiu, nejudančiu, „stulpu stojusiu“ žvilgsniu, kaip, beje, žiūri ne tik nusteбęs, bet ir susikaupęs, susitelkęs žmogus – (*į*)*stabiai*. Taigi *nuostaba*, *nusteбimas*, *stebėjimas(is)* paprastai ir įtikinamai paaiškinami pirmine reikšme ‘stulpas’, o atvirksčiai padaryti būtų keblu.

Tad *ap-stulbti*, t. y. pavirsti *stulbu*, iš esmės ir reiškia *nu-stebti*, t. y. pavirsti *stabu*. Kaip štai palyginime: *Jis tep nusigando, jog liko kap stabas stovėti* (Bartninkai, Vilkaviškio r.)²⁹. Papildomai tai dargi patvirtina veiksmazodis *stebėti* ‘stingti iš nuostabos, netikėtumo, s t u l b t i’, pavyzdžiui: *Nusteбau išsigandęs, sustojau kap negyvas, negalėdamas pakrutinti nei rankų, nei kojų* (Leipalingis, Lazdijų r.)³⁰.

Pirminiu stulpo vaizdiniu remiasi ir kitas perkeltines reikšme įgijęs *stulbis*, *stulbis*, *stulbŷs* ‘nepaslankus žmogus, liurbis’: *O tai stulbis vaikas: jis tau neras, nors ir po akių būtų* (Kruopiai, Akmenės r.); *Tikras stulbis: kur grius, ten luš* (Krekenava, Panevėžio r.); *Ana jau toki y[ra]: ateis pas žmogų i sto[vi] kai stulbis, nė pajudės, nė pasijuoks* (Šakyna, Šiaulių r.)³¹. Vien tik perkeltinę, psichinę prasmę beturi latviškieji atitikmenys *apstulbt* ‘apstulbti’, *apstulbums* ‘apstulbimas, sutrikimas, suglumimas, pastėrimas’ ir *stulbt* ‘kvailėti, bukti’, *stulbums* ‘bukagalvystė, bukumas, kvailumas’, *stulbs* ‘bukas (apie žmogų)’, *stulbenis*, *stulbiķis* ‘stuobrys, baslys, bukaprotis’, o pirminę reikšmę prisiminti latviams tenka pasitelkiant žodžio *stabs* ‘stulpas’ pavyzdį³².

23 Namgyal 2001: 18.

24 LKŽ XI: 624–625.

25 SIŠLSP: 82, Nr. 72.

26 Žr. Razauskas 2022b: 24; Vaižgantas 1995: 88.

27 Žr. BūgaR I: 147, 485; II: 311, 600–601.

28 LKŽ XIII: 1021–1022, 1025; FŽ: 644–645; žr. VsLKPŽ: 255–256; LKL II: 602.

29 VsPŽ: 416.

30 LKŽ XIII: 731–732; VsLKPŽ: 171.

31 LKŽ XIII: 1021–1022.

32 LaLKŽ: 60, 696; žr. KrLEV II: 312–313.

Panašią būseną, beje, lietuviai nusako palyginimu *kaip baslį / kuolą / lazda / mieta prarijės*, antai: *Padelbęs akis ir stovi lyg baslį prarijės* (Lukšiai, Šakių r.); *Styvas [sustingęs] kai baslį prarijės* (iš Mato Slančiausko užrašytos tautosakos); *Stovi kaip lazda prarijės* (Ašmena, Gardino sr., Baltarusija); *Ka stovi kaip mieta prarijės?* (Sintautai, Šakių r.); *Sustingo it mieta prarijės* (iš Motiejaus Valančiaus užrašytų žemaičių patarlių)³³. Tariant, kaip *stabą* prarijės, *stabo* pervertas, užstreigtas, užkimštas, *stabu* virtęs. Apie tokį pasakoma *staba-siėlis* ‘kas nejautrus, neatjaučia kitų’³⁴.

Tokie ramsčiavimosi stabais – stabmeldystės padariniai sielai.

STABAS – SUSTOJIMAS, SUSTABDYMAS, SUSTABARĖJIMAS

Į akis krinta esminė nusakytosios būsenos ypatybė – nejudrumas, sustojimas, sustingimas, sąstingis. *Tvėrti* šaknies žodžiais kalbant, ji savaime suprantama, kone tautologiška: *tvėrimasis* kuo nors ar už ko nors (kaip stulpo, ramsčio) lemia vidinį *tvėrimąsi*, *susitvėrimą* viduje.

Pasak Jurijaus Otkupščikovo, ta pati „izosemantinė grandinė ‘stovėti’ → ‘stovas, stulpas’ → ‘stulbti, stebėtis’ → ‘apstulbęs, kvailas’ gali būti rekonstruota remiantis palyginimu tarp gr. *στεῦμαι* ‘stoviu’, *στύπος* ‘kartis, mieta’ ir lo. *stupeō* ‘sustojau, esu s u s t i n g e s, apstulbęs’, *stupidus* ‘apstulbęs, kvailas’ (taip pat plg. sen. ang. *studu* ‘stulpas’, sen. vok. aukšt. *stuzzen* ‘palaiykėti, paremti’ ir vok. *stutzen* ‘stebėtis, nustebti’)³⁵. Prie ką tik paminėtų lo. *stupro* ir *stupidus* verta pridurti *stupor* ‘s u s t i n g i m a s, sąstingis’ (būtent *stuporas*), ‘apstulbimas, nustebimas’ ir ‘kvailumas, bukaprotiškumas’; iš lotynų kalbos galiausiai kilę ir ang. *stupefied* ‘nustėręs, apstulbęs, apdujęs, apkvaitęs’, *stupid* ‘bukas, bukaprotis, apdujęs, kvaišas’, *stupor* ‘s u s t i n g i m a s, stingulys’, ‘apstulbimas’ ir kt.³⁶ Lietuvių žodžio *stulbas* atitikmuo rusų kalboje *столб* ‘stulpas’ (ir ‘stuobrys’ apie žmogų) turi vedinius *столбенеть* ‘s t i n g t i, stėrti, akmenėti (iš nuostabos)’ (pažodžiui tiesiog *stulbti*, t. y. virsti stulpu) ir *столбняк* ‘s u s t i n g i m a s, stingulys’ bei ‘s t a b l i g e, stabas’³⁷.

Pažymėtina, kad nuostabos, apstulbimo sąvokos veikiausiai remiasi ne tiek atskirai stulpo, kiek visokeriopo sustojimo, sustingimo, sąstingio prasme, o stulpas – tik vienas iš jos įvaizdžių. Tai rodytų tokie žodžiai kaip *stėrti* ‘s t i n g t i, stirti išsigandus, n u s t e b u s, sušalus’, *nu-stėrti* ‘s u s t i n g t i nusigandus, n u s t e b u s’, *pa-stėrti* ‘s u s t i n g t i sušalus, išsigandus, n u s t e b u s, sutrikus’, ‘mirti’, ‘pasidaryti s t a n d ž i a m, sustirti’ (pavyzdžiui, apie audinį) ir pan.; taip pat *stirti* ‘k i e t è t i, darytis nelanksčiam’, ‘s t i n g t i, kietėti’, ‘darytis nejudriam, stingti’ ir ‘darytis padėrusiam, blaustis, merktis’ bei ‘nuo stiprių pojūčių prarasti judrumą, negalėti pajudėti’, *nu-stirti* ‘pasidaryti nejudriam, sustingti’, ‘nuo stiprių pojūčių pasidaryti nejudriam, n u s t è r t i’, netgi ‘numirti’ ir t. t.³⁸ Perkeltinės reikšmės tos pačios, nors apie jokią stulpą nėra kalbos – čia jos remiasi sustojimu, nejudrumu, sąstingiu, standumu, sukietėjimu.

Tokias pat reikšmes turi ir *stābas*: tai ne tik ‘stulpas’, bet ir šiaip ‘kas nejudrus, nerangus, stuobrys’, ir būtent ‘podagra’, ‘stabilgė’, ‘paralyžius, apopleksija’, pavyzdžiui: *Tarnas mano gul namiej stabu, arba paralyžiu, ištiktas ir sunkiai serga* (Motiejus Valančius); *Ko stovi kaip stabo ištiktas?* (Kupiškis); *Pamatę baisų reginį, kaip stabo ištikti s u s t o d a v o ant vietos ir pradėdavo žegnotis* (Antanas Vienuolis) ir t. t.; pažymėtina, kad reikšme ‘paralyžius’ žodis *stābas* vartotas jau XVI a. lietuviškuose raštuose (Baltramiejaus Vileto, Jono Brekūno, Volfenbiutelio postilėje)³⁹, taigi ji nėra kokia vėlyva naujovė. Ši reikšmė, suprantama, gali būti pavartota ir išplėstine dvasine prasme. Štai Rima Palijanskaitė primena mums, jog „fanatizmas užblokuoja didžiausią individo smegenų dalį. Tokiu protiniu paralyžiu mi dažnai pasižymi atsivertėliai ir persivertėliai, deja, neretai ir dvasininkai“⁴⁰. Vietoj „protinio paralyžiaus“ galėtume tarti „protinė stabilgė“ ar tiesiog „proto stabas“ – kaip stabmeldystę lydinti, jos sukelta vidinė būklė, paverčianti žmogų stabasieliu stuobriu, *stabu*.

Kaip tik tokį vidinį sąstingį reiškia pasakymas *į stabą pavirsti*, kaip Žemaitės pavyzdyje: *Rimeika kaip nesavas, nubaļęs kaip drobė, sukimbęs, į stabą pavirtęs, palūpis jam virpa*⁴¹. Žmogų stingdo ir nuostaba, ir išgąstis (kaip Vydūno: *Išgąstis*

33 VspŽ: 353–354; VMVČ: 174–175.

34 LKŽ XIII: 604–605.

35 Откупщиков 2001: 49–50.

36 Žr. LoLKŽ: 818; Klein 2003: 724; OEE: 468.

37 ЧрИЭС II, 204; ФсЭСРЯ III, 765; RuLKŽ IV: 229.

38 LKŽ XIII: 755, 827–828.

39 LKŽ XIII: 604; VslKPŽ: 252; žr. ZnLKI III: 58–62.

40 Palijanskaitė 2010: 107, išskirta jos pačios.

41 LKŽ XIII: 604; FŽ: 639–640.

*s u s t i n g d ě žvilgsnį*⁴²). Ką tik matėme, jog tos pačios šaknies *stėbti* irgi reiškia ‘stingti iš nuostabos, netikėtumo, stulbti’: *Nustėbau išsigandęs, s u s t o j a u kap negyvąs, negalėdamas pakrutint nei rankų, nei kojų* (Leipalingis, Lazdijų r.); dar: *Pamatęs namus degant, iš karto tik apstėbau, negaliu nė pakrutėti* (Jūžintai, Rokiškio r.); *nustėbti* ‘nustėrti’ gali ir atskiros kūno dalys: *Nustėbo rankelės kaip žagarėliai*; taip pat *užstėbti* ‘sustingti’: *liežuvis užstėbo* (abu pastarieji pavyzdžiai Vinco Krėvės–Mickevičiaus)⁴³.

Platesne prasme žodžiu *stābas* gali būti nuskaitomas ne tik žmogaus kūno bei sielos sąstingis, o apskritai bet kokio vyksmo ‘perstogė, s u s t o j i m a s’: *Lietus lijo visą dieną be stabo* (Jonas Jablonskis); *Dirba be perstogės, be stabo, be perstojo, be nuostolio, be atvangos, be atodūsio* (J. Jablonskis); *Lėkt be stabo* (Lėnas, Ukėrgės r.)⁴⁴.

Panašiai *stābo* priesaginis vedinys *stābaras*, kalbant apie žmogų, reiškia ‘kas surambėjęs, nerangus’ (*Kasgi kai stabaras tu – pakrutėt nebegali!* Tauragnai; *Kas iš tokio darbinyko, kad s t o v i pardiēn pabarėj kaip stabaras* Anykščiai), kalbant apie atitinkamą žmogaus sielos ypatybę – ‘kas nejautrus’ (*Toks netikęs anas, stabaras* Antalieptė, Zarasų r.), o kalbant apie augalų – ‘sausas be lapų šaka, žabaras’; atitinkamai *stabarėti* reiškia ‘augti į stabarus, virsti stabaru, k i e t ě t i, medėti’, taikant ir žmogui (*Poetas mėgdavo sakyti, kad jam jaunystė jau praėjo, kad jis jau stabarėja* Juozas Paukštelis), ir apskritai – ‘darytis nekintamam, nekaitomam’ (pavyzdžiui: *Senosios žodžių formos stabarėja*); atitinkamai *su-stabarėti* – tai ir ‘išaugti į stabarus, s u k i e t ě t i, sumedėti’, kalbant apie augalus, ir ‘pasidaryti nelanksčiam, sustirusiam’, kalbant apie žmogų, ir apskritai ‘pasidaryti sustingusiam, nebeprogresuoti’, ‘pasidaryti nekintamam, nebekaitomam’ (pavyzdžiui, *sustabarėjęs linksnis* kalboje ir t. t.); *stabāris* reiškia augalą, kuris ‘sudžiūvęs, be sulčių’, o *stabārius* – tai ‘nemandagus, nelankstus žmogus’, *stabarōnu* gali būti pavadintas susenęs, nerangus žmogus ir t. t.⁴⁵ Visų šių reikšmių bendras vardiklis akivaizdus – tai lankstumo, takumo, skysčių praradimas ir jį lydintis sudžiūvimas, sukietėjimas, užkietėjimas.

Prisiminkime Vydūno pamėgtą veiksmažodį *apstabinti* reikšme ‘padaryti p a s t o v ū, turintį tam tikrą p a v i d a l ą’ ir atitinkamus vartojimo pavyzdžius: *Sąmoningumas įvairiu būdu pildo ir*

apstabina nesąmoningumą, tai esti suteikia jam lyti (ir tuo, vadinasi, sustabdo, sustingdo); *Gamtoje pamatome augimo jėgą, apsistabinančią pavidalais* (taigi sutvertomis lytimis); žmogaus *labai kintąs yra nuotaikos gyvenimas. Jis perdėm juda kaip jūros paviršius. Nuotaikos gyvenimas todėl negali būti apstabinamas kaip kūnas* (taigi negali įgauti pastovaus, nejudamo pavidalo)⁴⁶. Pavidalas būtinai yra bent kiek pastovus, *tvarus*, kitaip jis nėra pavidalas – skystas vanduo įgauna tvarų pavidalą tik sustingęs ledo lytimis. Kaip tik todėl *lytis* – tai ir ‘išvaizda, pavidalas’, ‘forma’, ir ‘ledo luitas’⁴⁷. Ir *stabas* turi abu šiuos tarpusavy susijusius prasmės dėmenis – pastovumo ir pavidalo. Dabar jau galime aiškiai numanyti, kad pastovumo, nejudrumo, sąstingio, sustabarėjimo dėmuo čia pirminis.

Veiksmažodžio *stabinti* pirminė reikšmė yra ‘stabdyti’ (įvairiais atžvilgiais); jo atmaina *stabyti* reiškia ‘stabdyti’ ir apskritai ‘daryti nejudrų’, be kita ko, taikant ir skysčių tėkmei, srovei (*Ta vartinklė* [voratinklis] *apstabo kraujį* Plungė; *Nustabė kraują su dikalonais* [odekolonais] Girdiškė, Šilalės r.; *Be ricino nesustabysi vidurių* Varduva, Plungės r.); tos pačios šaknies *stabdyti*, be kita ko, – tai ir ‘laikyti, kad neplūstų, nesiveržtų’, kalbant apie tėkmę, srovę, liejimąsi, ir ‘neleisti reikštis, tramdyti’ (taigi varžyti laisvę); atitinkamai su priešdėliais: *ap-stabdyti* ‘neleisti toliau lietus, plūsti, veržtis’ (*Bėgimas kraujo – nebegaliu nė apstabdyt* Linkuva, Pakruojo r.; *Apstabdė vandenį, mat dėjo triūbas* Jurbarkas) ir perkeltine prasme ‘kiek sutramdyti, neleisti smarkiai reikštis’ (*Prašom, mieli prieteliai, apstabdyti savo linksmybę* Ukmergė; *Apstabdė savo mislį* iš Antano Baranausko surinktos tautosakos); *nu-stabdyti* ‘sulaikyti, kad neplūstų, nesiveržtų’ ir apskritai ‘sulaikyti kokią veiklą’; *su-stabdyti* ‘sulaikyti ką tekantį, plūstantį’ (*Šaltis sustabdė upę* Grūžiai, Pasvalio r.) ir apskritai ‘sulaikyti kokią veiksmą’ ir t. t.⁴⁸

Pabrėžtinai gilus vidinis ryšys tarp stabdymo ir stingdymo, sąstingio, pasitelkiamas net papročiuose. Antai „norint sustabdyti einančias karves, būdavo šaukiama: *Stingo, karvytės, stingo, / Stingo, žaliukės, stingo, / Stingo, stingo!*“ ir t. t.⁴⁹

Taigi veiksmažodis *stab(d)yti* šiuo atžvilgiu yra *tverti* sinonimas. Atitinkamai *stabas* šia sąstingio reikšme mena *sutvėrimą* ir yra priešingas *liejimuisi* bei *laisvei*.

42 LKŽ XIII: 786.

43 LKŽ XIII: 731–732.

44 LKŽ XIII: 604.

45 LKŽ XIII: 602–604; žr. VslKPŽ: 252; FŽ: 639.

46 LKŽ I: 266; XIII: 604, 610; Vydūnas 1990: 396, 473 ir 426.

47 LKŽ VII: 593–594; dėl žodžio darybos ir reikšmių santykio žr. Urbutis 1981: 129–132.

48 LKŽ XIII: 606–608, 609–611.

49 LTs V: 64, žr. 882, Nr. 9232.

Erichas Fromas vykusiai atskleidžia psichologinį stabarėjimo mechanizmą per pavyzdį su kalba – kaip stabu virsta veiksmožodis „mylėti“, sustabdytas į daiktavardį „meilė“. Pirmiausia pacituoja Edgardo Bauerio sakinį: „Meilė – žiauri deivė, kuri, kaip ir visos dievybės, siekia užvaldyti visą žmogų“, ir tada paaiškina: „Daiktavardis ‘meilė’, kuris yra tik meilės veiksmo abstrahavimas, atribojamas nuo žmogaus – veiksmo subjekto. Meilė virsta deive, s t a b u, į kurį žmogus projektuoja savo jausmą; šiame susvetimėjimo procese jis nustoja patirti meilę, jo gebėjimas mylėti pasireiškia tik ‘meilės deivės’ garbinimu. Jis tampa nebeaktyviu, neįturi žmogumi; jis virsta susvetimėjusiu s t a b m e l d ž i u.“⁵⁰ „Pateiksiu dar vieną pavyzdį. Pasakymas ‘Turiu didelę meilę jums’ yra beprasmis. Meilė – ne daiktas, kurį galima turėti, o procesas, vidinė veikla“⁵¹ – ji virsta *stabu* kaip tik ją *sustabdžius* į daiktą, kurį galima turėti. Tai visiškai būdingas ideologijos mechanizmas: užuot mylėjus, iškeliamą „meilės idėją“, kurią tada galima „nešti“ ir brukti kitiems; užuot tiesiog darius gera, stojama į „kovą už gėrį“; užuot buvus laisvam ir leidus būti kitiems, idealios „laisvės“ vardu galima drausti ir prievartauti.

Stabdymo, stingdymo, sąstingio reikšmė būdinga ne vien lietuviškiems nagrinėjamos šaknies žodžiams. Antai sen. vok. aukšt. *stabēn* reiškia ‘(su)stingti, (su)stabarėti’; minėtas slovenų *stābār* yra ne tik ‘stabas’ bei ‘stulpas’, bet ir ‘paralyžius’ (visai kaip lie. *stabas*); irgi minėtas sen. indų *stambha* ‘stulpas, ramstis’ taip pat kartu yra ‘sukietėjimas, sustabarėjimas, sąstingis, paralyžius’, ir veiksmožodis *stabhnāti, stabhnōti* – ne tik ‘(pa)remia’, bet ir ‘stabdo’, ‘stingdo, sukietina’, ‘paralyžiuoja’, iš jo ir būdvardis (formaliai dalyvis) *stabdha* ‘sustingęs, sustabarėjęs, paralyžiuotas’ tiek fizine, tiek psichine, dvasine prasme; galų gale net pirminė visų šių žodžių šaknis ide. **steb(h)-* turėjo, be kitų artimų, reikšmę ‘sustabdyti (*anhalten*)’ bei ‘sukietinti, sustingdyti’ ar ‘sukietėti, sustingti, pasidaryti nejudriam (*versteifen*)’; Kazimiero Būgos apibendrinančiu lotynišku apibrėžimu, *immobile fieri* – ‘nejudamam darytis, tapti’⁵².

Pažymėtina, kad „Rigvedoje“ (II.11.5) šiuo veiksmožodžiu (tiksliau, dalyviu) įvardijamas vandens tėkmės sustabdymas – apie Indrą sakoma: *apó dyām̐ tastabhvānsam áhann áhim* „upes,

50 Fromm 2005: 35

51 Fromm 2005: 37.

52 BūgaR I: 147; MrhEWA II: 754; Monier-Williams 1899: 1258; MŽPKEŽ: 876; Pfeifer 2004: 1338; PkIEW: 1011–1013; ФcЭCPЯ III: 762–763.

dangaus šviesą s u s t a b d ž i u s į užmušei angį“ (vedu *ap-* iš esmės žymi tekantį vandenį ir etimologiškai siejasi su prūsų *ape* ‘upė’, la. *upe*, lie. *upė*⁵³); kitoje vietoje (VI.44.22) apie Agnį kartu su Indra pasakyta: *ayám deváh sáhasā jāyamāna índreṇa yujá pañím astabhāyat* „šis dievas, jėgos pagimdytasis, drauge su bendražygiu Indra plėšiką s u s t a b d ė“⁵⁴ ir pan.

Pati ide. šaknis **steb(h)-* (laringaliniu pavidalu **sth₂bh-*) toliau siejama su **stā-* (**steh₂-*) ‘sto(vė)ti’⁵⁵, kuriai priklauso lie. *stóti, stovėti*, la. *stāt, stāvēt* ir jų vediniai. Abiejų šaknų bendrumas iki šiol gana aiškiai jaučiamas, kaip štai latvių posakyje *stā v kā s t a b s* „stovi kaip stulpas“⁵⁶ (paraidžiui *stovi* kaip *stabas*).

Tarp *stóti, stovėti* reikšmių irgi išsiskiria du atžvilgiai – stojimas, stovėjimas statumo, vertikalumo prasme (kaip *stabas* reikšme ‘stulpas’) ir vyksmo, judėjimo, tėkmės (su)stojimas, stovėjimas (kaip *stabas* reikšme ‘perstogė, sustojimas’, ‘paralyžius’ ir *sustabarėjimas*). Pirmuoju atžvilgiu savaiminio, intransityvinio veiksmožodžio *stóti* tranzityvinė atmaina yra *statyti (stačiq)*, o štai antruoju (vietoje įprastos darybos, bet nevartojamu *stódinti*) tranzityvo funkciją iš esmės atlieka *stabdyti*. Taigi šia prasme *stóti* ir *stabdyti* yra tiesiog vieno ir to paties veiksmožodžio savaiminė ir tranzityvinė atmainos. Nors ir pats (su)*stóti* kartais pavartojamas tranzityvine reikšme ‘(su)stabdyti’, pavyzdžiui: *Čia nestok arklio – užpuls bitės* (Panevėžys); *Tpru, sustojau bėrą žirgą* (iš dainos, Vilkaviškis)⁵⁷.

Šiuo pastaruoju atžvilgiu mums ypač svarbi yra tėkmei, laisvam liejimuisi priešinga *stóti* reikšmė ‘šalti, trauktis ledu’: *Jau balos stoja* (Užpaliai, Utenos r.); *Reikia, kad upė stotųs* (Dysna, Ignalinos r.); atitinkamai *su-stóti* ‘užšalti, apsitraukti ledu’: *Upė sustojo* („Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“); *Rudenį, kap sustoja visi vandenai, sustojo i Paežerių ežeras* (Pilviškiai, Vilkaviškio r.); *Užšalo Kuršių marios, sustojo Nemunas* (Antanas Vienuolis) ir pan.; prisimenant pieno *tvėrimą*⁵⁸, pažymėtina *su-stóti* reikšmė ‘rūgstant pasidaryti

53 Buck 1949: 42, Nr. 1.36.3; Derksen 2015: 483; EIEC: 636; PkIEW: 51–52; MrhKEWA I: 74; MrhEWA I: 81; Sabaliauskas 1990: 52; ГmИвИЯИ: 670; Топоров 1975: 97–98 ir kt.; kitaip BūgaR II: 321–322; MŽPKEŽ: 36–37; SmSEJL: 706.

54 Žr. Coomaraswamy 1935: 392–393.

55 EIEC: 442; PkIEW: 1011–1013; žr. KrLEV II: 281; Pfeifer 2004: 1338 ir kt.

56 KkLSP: 247, Nr. 5280.

57 LKŽ XIII: 863, 889.

58 Razauskas 2021: 15–16 ir toliau.

stangriam (apie pieną): *Sustojęs i surūgęs puslitrīs pieno* (Kaltanėnai, Švenčionių r.); *Rūgštas pienas, šviežiai sustojęs* (Kretinga); *Rytykščias pienas jau sustojęs* (Obeliai, Rokiškio r.) ir pan.⁵⁹

Tad kaip *stabdymas* šia prasme prilygsta *su-tvėrimui*, taip *sustojimas* prilygsta *susitvėrimui* ir taip pat yra priešingas *liejimuisi* bei *laisvei*.

Eigos veiksmo *stovėti* irgi turi, be kitų, reikšmę 'nejudėti, laikytis vietoje (apie daiktus)' ir 'n e t e k ė t i, nesruventi (apie vandenį)', pavyzdžiui: *Stovimas, stovintis vanduo* (Nedzingė, Varėnos r.); *Stovimas vanduo nesveika gerti* (J. Jablonskis); *Ežere vanduo stovintys, upėj bėgantys* (Zapyškis, Kauno r.); *Ir stoviamas vanduo pūva* (Grūžiai, Pasvalio r.); taip pat reikšmę 'būti užšalusiam': *Nemunas jau stovi* (Priėnai); dar paminėtini priešdėliniai *su-stovėti* 'sustingti, užšalti', *susi-stovėti* 'nustoti tekėti, cirkuliuoti', *užsi-stovėti* 'nustoti tekėti, cirkuliuoti' bei 'nenutekėti'; atsižvelgtini ir vediniai *stovinys* reikšme 'krešulys'; *su-stovinti* reikšme 'sulaikyti, s u s t a b d y t i': *Noru sustovinti upę i padaryt vandens puolimą* [t. y. kritimą] (Šatės, Skuodo r.); *stovūs* reikšme 'nejudantis, stovintis (ir apie vandenį)' ir t. t.⁶⁰ Ką tik jau minėtas ir atitinkamas *su-stabdyti* 'sulaikyti ką tekantį, plūstantį' pavyzdys: *Š a l t i s s u s t a b d ė u p ė* (Grūžiai, Pasvalio r.)⁶¹.

O tai mus gražina prie ledinio sąstingio, suledėjimo, ledo simbolikos⁶² ir leidžia numanyti, kad „ledinė širdis“ – būdinga *stab*-meldžio sielos būklė.

NELIETUVIŠKA ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Baranauskas, Antanas = le. Antoni Baranowski
 Baueris, Edgaras = Edgar Bauer
 Bretkūnas, Jonas = vok. Johannes Bretke, Bretkuis ir kt.
 Chylinskis, Samuelis Boguslovas = le. Samuel Bogusław Chyliński
 Fromas, Erichas = Erich Fromm
 Namgjelis, Takpò Taši = ang. Takpo (Dakpo) Tashi Namgyal
 Otkupščikovas, Jurijus = Юрий Владимирович Оtkупщиков
 Smočynskis, Voicechas = Wojciech Smoczyński

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

BRMŠ III = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, III: XVII amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

59 LKŽ XIII: 864, 890.

60 LKŽ XIII: 902–903, 914–915, 919, 921.

61 LKŽ XIII: 607–608.

62 Razauskas 2022a.

- Buck 1949 = Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949.
- BūgaR I–III = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai*. Sudarė Z. Zinkevičius, I–III. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1962.
- Coomaraswamy 1935 = Ananda K. Coomaraswamy. *Angel and Titan: An Essay in Vedic Ontology*. // *Journal of the American Oriental Society*, t. 55, 1935, Nr. 4.
- Derksen 2015 = Rick Derksen. *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2015.
- EIEC = *Encyclopedia of Indo-European Culture*. Editors J. P. Mallory, D. Q. Adams. London–Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997.
- Eliade 1982 = Mircea Eliade. *A History of Religious Ideas, II: From Gautama Buddha to the Triumph of Christianity*. Chicago: The University of Chicago Press, 1982.
- Eliade 1989 = Mircea Eliade. *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. London: Penguin Books–Arcana, 1989.
- FrGEW I = Hjalmar Frisk. *Griechisches etymologisches Wörterbuch, I*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1960.
- FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch, I–II*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965. (Puslapių numeravimas ištinis.)
- Fromm 2005 = Erich Fromm. *Turėti ar būti*. Kaunas: Verba vera, 2005.
- FŽ = *Frazeologijos žodynas*. Redagavo Jonas Paulauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
- Jones, Pennick 2007 = Prudence Jones, Nigel Pennick. *A History of Pagan Europe*. London and New York: Routledge, 2007.
- Kardelis 1998 = Naglis Kardelis. Įsiklausant į transcendencijos tylą: Pasvarstymai apie filosofijos gyvastį Arvydo Šliogerio „Transcendencijos tylos“ parašėse. // *Naujoji Romuva*, 1998, Nr. 1.
- KkLSP = *Latviešu sakāmvārdi un parunas: Izlase*. Sastādījusi E. Kokare. Rīgā: Latvijas PSA Zinatņu akadēmijas izdevniecība, 1957.
- Klein 2003 = Ernest Klein. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- Kluge 1999 = Friedrich Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 23., erweiterte Auflage bearbeitet von Elmar Seebold*. Berlin–New York, 1999.
- KnsLM = *Lietuvių mįslės: Rinktinė*. Sudarė ir parengė Aelita Kėnsminienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018.
- KrLEV II = Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca, II*. Rīga: Avots, 1992.
- LaLKŽ = *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė Alvydas Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.
- LKL II = *Lydos krašto lietuviai*. Redaktorių komisijos pirmininkas Norbertas Vėlius, II. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas, I–XX*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1956–2002.
- LoLKŽ = Kazimieras Kuzavinis. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- LpMS = *Mįslių skrynelė: 3000 lietuvių mįslių ir minklių*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002.
- LTs V = *Lietuvių tautosaka, V: Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.
- Monier-Williams 1899 = *A Sanskrit-English Dictionary, etymologically and philologically arranged, with special reference*

- to cognate Indo-European languages by Sir. Monier Monier-Williams. New edition, greatly enlarged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars. Delhi: Motilal Banarsidass, 1999 (Oxford University Press, 1899).
- MrhEWA I–II = Manfred Mayrhofer. *Etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1992–1996.
- MrhKEWA I–III = Manfred Mayrhofer. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, I–III. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1956–1976.
- MžPKEŽ = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013.
- Namgyal 2001 = Dakpo Tashi Namgyal. *Clarifying the Natural State: A Principal Quidance Manual for Mahamudra*. Translated from the Tibetan by Erik Pema Kunsang, Boudhanath, Hohg Kong & Esby: Rangjung Yeshe, 2001.
- OEE = *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*. Edited by T. F. Hoad. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Palijanskaitė 2010 = Rima Palijanskaitė. *Amžinyjū jūrų varpai: Vydūniškiosios mistikos link*. Klaipėda: Eglė, 2010.
- Pfeifer 2004 = *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. Erarbeitet unter der Leitung von Wolfgang Pfeifer. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004.
- PkIEW = Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern–München: Francke Verlag, 1959.
- Platonas 1999 = Platonas. *Faidonas, arba Apie sielą*. Iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Tatjana Aleknienė. Vilnius: Aidai, 1999.
- Razauskas 2016a = Dainius Razauskas–Daukintas. *Maironis – praamžės tradicijos dainius*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- Razauskas 2016b = Dainius Razauskas–Daukintas. *Mitiniai vaizdiniai Donelaičio „Metuose“*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- Razauskas 2021 = Dainius Razauskas. *Perkūno raugas*. // *Būdas*, 2021, Nr. 5.
- Razauskas 2022a = Dainius Razauskas. *Ledokas: „Ledinė širdis“ dvasinėje tradicijoje*. // *Būdas*, 2022, Nr. 1.
- Razauskas 2022b = Dainius Razauskas. *Be pagrindo, be atamos*. // *Būdas*, 2022, Nr. 3.
- RuLKŽ IV = *Rusų–lietuvių kalbų žodynas*, IV: C–Я. Sudarė J. Kardelytė, Ch. Lemchenas, J. Macaitis, A. Mankevičienė. Vilnius: Mokslo, 1985.
- Sabaliauskas 1990 = Algirdas Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslo, 1990.
- SIŠLSP = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos*. Surinko Mato Slančiausko bendradarbiai. Vilnius: Vaga, 1985.
- SmSEJL = Wojciech Smoczyński. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Uniwersytet Wileński, 2007.
- TŽŽ = *Tarptautinių žodžių žodynas*. Atsakingasis redaktorius A. Kvietkauskas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
- Urbutis 1981 = Vincas Urbutis. *Baltų etimologijos etiudai*. Vilnius: Mokslo, 1981.
- Uždavinys 2006 = Algis Uždavinys. *Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose*. Vilnius: Sophia, 2006.
- Vaižgantas 1995 = Vaižgantas. *Raštai*, III: *Dėdės ir dėdienės. Nebylys. Žemaičių robinzonas. Šeimos vėžiai*. Vilnius: Pradai, 1995.
- West 2007 = Martin Litchfield West. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Vydūnas 1990 = Vydūnas. *Raštai*, I. Vilnius: Mintis, 1990.
- VMVČ = *Vilką minim, vilkas čia: Lietuvių situaciniai posakiai*. Sudarytojos: Rasa Kašėtienė, Lilija Kudirkienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- VrAEW = Jan de Vries. *Alt-nordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: E. J. Brill, 1962.
- VsLKPŽ = *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*. Sudarė Klementina Birutė Vosylytė. Vilnius: Mokslo, 1985.
- VsPŽ = Klementina Vosylytė. *Palyginimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.
- ZnLKI III = Zigmas Zinkevičius. *Lietuvių kalbos istorija*, III: *Senųjų raštų kalba*. Vilnius: Mokslo, 1988.
- ГМИВИЯИ = Тамаз Валерианович Гамкрелидзе, Вячеслав Всеволодович Иванов. *Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1984.
- ДГРС = *Древнегреческо-русский словарь*. Составил И. Х. Дворецкий, I–II. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. (Puslapių numeravimas ištisinis.)
- Откупщиков 2001 = Юрий Владимирович Откупщиков. *Очерки по этимологии*. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 2001.
- Топоров 1975 = Владимир Николаевич Топоров. *Прусский язык: Словарь*, I: A–D. Москва: Наука, 1975.
- ФсЭСРЯ I–IV = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, I–IV. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.
- ЧриЭС I–II = Павел Яковлевич Черных. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, I–II. Москва: Русский язык, 1999.

LITH. STABAS ‘IDOL’:

ORIGIN OF THE WORD AND MAIN STRAINS OF ITS MEANING

Dainius RAZAUSKAS

A series of articles has been published recently by the author on the notion of cosmogony as coagulation, solidifying, or hardening, implied by the Lithuanian term for cosmogony – *sutoėrimas*. This time, a particular synonym, *stabas*, is under consideration. The point is that the lexical meaning of Lithuanian *stabas* is “idol”, and as *idol* (< Greek εἶδωλον), it also could be considered as an “image”, an “object of seeing”, and derived from Lith. *stebėti* – “to observe, to watch”. Yet it has other significant meanings (“pole, staff”), and is cognate to Latvian *stabs*, German *Stab*, Old Norse *stafr*, eventually English *staff*, etc. The third significant meaning of *stabas* is “stiffness, fossilization”, as a result of excessive hardening, and such verbs as *stabinti*, *stabyti*, *stabyti* (“to stop”) are of the same root. All mentioned meanings have also a corresponding psychological, mental sense. This allows to expand the original sense of the Lithuanian concept of idol and include into it, still more into that of idolatry, a hint of spiritual stiffness and stagnation.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308, Vilnius
E. paštas: dainius.razauskas@lnkc.lt

Gauta 2022 06 15, įteikta spaudai 2022 08 16